

Michael J. Sandel:

Mi igazságos?

... és mi nem?

14/c

Rawls elutasítja azt a fajta nemtörődömséget, amelyet Friedman nézetei tükröznek. Egy felkavaró gondolatmenetben leszögezi az ismerős igazságot, amelyet gyakran elfelejtünk: az, ahogy a dolgok állnak, nem mond semmit arról, hogyan kéne állniuk.

„E megjegyzések alapján elutasíthatjuk azt a nézetet, hogy az intézmények elrendezése mindig fogyatékos lesz, mert a természeti adottságok és a társadalmi körülményekből származó esetlegességek megoszlása igazságtalan, és ennek az igazságtalanságnak óhatatlanul érvényesülnie kell minden emberi társadalomban. Ezt a megfontolást időnként úgy ajánlják figyelmünkbe, mint ami igazolhatja, hogy szemet hunyunk az igazságtalanság felett: aki szembefordul vele, az ugyanúgy jár el, mint az, aki képtelen elfogadni a halált. A javak természetes megoszlása nem igazságos és nem igazságtalan, s az sem igazságtalan, hogy a személyek beleszületnek egy meghatározott társadalmi helyzetbe. Ezek egyszerűen természeti tények. Ami az igazságos vagy igazságtalan, az az, ahogyan az intézmények ezeket a tényeket kezelik.”²⁵

Rawls azt tanácsolja: ezekkel a tényekkel bánjunk úgy, hogy az emberek osztozzanak egymás sorsában, és „csak akkor használják ki a természet és a társadalom véletlen körülményeit, amikor az mindannyiunknak előnyös”.²⁶ Függetlenül attól, hogy az igazságossággal foglalkozó elmélete célt ér-e vagy sem, az biztosan elmondható: az amerikai politikai filozófiában nem született meggyőzőbb érv egy, a jelenleginél erőteljesebben az egyenlőségre építő társadalom mellett.

7. Pozitív diszkrimináció: érvek és ellenérvek

Cheryl Hopwood nem tehetős család szülötte. Egyedülálló anya nevelte fel. A lány munka mellett elvégezte a középiskolát, egy önkormányzati főiskolát, majd a sacramento-i California State Universityn szerzett baccalaureatusi diplomát. Ezt követően átköltözött Texas államba, ahol felvételizett mesterképzésre a University of Texas Law Schoolra, amely az ország egyik legjobb jogi iskolája. Bár Hopwood 3,8-as átlagot hozott magával, és a felvételin is viszonylag jól szerepelt (a 83. legjobb eredményt érte el), nem vették fel.¹

Hopwood, aki fehér, úgy gondolta, hogy elutasítása nem méltányos. Néhány felvételiző, akit helyette felvettek, afroamerikai, akik alacsonyabb pontszámot és rosszabb felvételi eredményt értek el. Az iskola működtetett egy pozitív diszkriminációs rendszert, amely előnyben részesítette a kisebbséghez tartozó felvételizőket. Valójában mindegyik ilyen, kisebbségből származó jelölt, aki Hopwoodhoz hasonló eredményt ért el, felvételt nyert.

Hopwood ügyét a szövetségi bíróságra vitte, azt állítva, hogy diszkrimináció áldozata. Az egyetem hangoztatta: a jogi kar feladatának tekinti, hogy javuljon Texas állam jogászai közösségének a faji és etnikai sokszínűsége, nem csupán a jogi irodákban, de az állami törvényhozásban és a bíróságokon is. „A polgári társadalmakban a jog nagymértékben attól függ, hogy a társadalom elfogadja-e az ítéleteit – mondta Michael Sharlot, a jogi kar dékánja. – Ezt nehéz elérni, ha az igazságszolgáltatásban nincs jelen minden csoport képviselője.”² Texas államban az afroamerikaiak és a mexikói-amerikaiak a lakosság 40%-át teszik ki, ám a jogászai szakmában képviselőjük ennek a töredéke. Amikor Hopwood felvételizett, a University of Texas jogi kara pozitív diszkriminációs rendszert működtetett, aminek

Hinta példány!

az volt a célja, hogy a karra felvettek kb. 15%-a a kisebbségek tagjai közül kerüljön ki.³

E cél elérése érdekében a kar alacsonyabb felvételi ponthatárokat állapított meg a kisebbségek tagjai közül kikerülő, mint a többségi társadalomhoz tartozó felvételizők számára. Az egyetemi tisztségviselők azzal érveltek, hogy valamennyi kisebbségi felvételiző megfelelt a vizsgán, és csaknem mindegyikük diplomát kap, és a szakvizsgát is leteszi. Ám ez csekély vigasz volt Hopwood számára, aki úgy vélte, méltánytalanul bántak vele, mert felvételt kellett volna nyernie.

Hopwood fellépése a bíróságon a pozitív diszkriminációval szemben nem az első volt a maga nemében, és nem is az utolsó. A bíróságok három évtizede birkóznak a pozitív diszkriminációval kapcsolatos kemény erkölcsi és jogi kérdésekkel. 1978-ban az úgynevezett Bakke-ügy kapcsán az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága kis szavazattöbbséggel érvényben tartotta a davis University of California orvosi karának felvételi gyakorlatát, amely a pozitív diszkrimináción alapult.⁴ 2003-ban az ismét megosztott Legfelsőbb Bíróság a michigani egyetem jogi karát érintő ügyben kis többséggel úgy döntött, hogy a faj figyelembe vehető a felvételik során.⁵ Időközben a választók Kalifornia, Washington és Michigan államban a közel múltban úgy döntöttek, hogy az állami oktatás és foglalkoztatás területén tilos a faji alapú kedvezmény biztosítása. A bíróságok számára az a kérdés, hogy vajon a felvételi és a foglalkoztatás területén alkalmazott pozitív diszkrimináció nem sérti-e az Egyesült Államok alkotmányának az egyenlő jogok garantálására vonatkozó passzusait. Ám tegyük félre az alkotmányos kérdéseket, és osszpontosítsunk az erkölcsi kérdésre: vajon igazságtalan-e, ha figyelembe vesszük a faji és etnikai hovatartozást a felvételi és foglalkoztatás területén?

Hogy erre a kérdésre választ adhassunk, foglalkozzunk azzal a három okkal, amelyet a pozitív diszkrimináció hívei felhoznak a faji és etnikai hovatartozás figyelembevétele mellett, jelesen az egységes felvételi tesztekben meglévő előítélet korrigálását, a múlt bűneinek kompenzálását és a sokszínűség előmozdítását.

ad 1

A felvételi tesztek okozta különbségek korrekciója

Az egyik érv a faji és etnikai tényező figyelembevétele mellett, hogy korrigálni kell az egységes felvételi tesztekben esetleg meglévő előítéleteket. Régóta vitatkoznak azon, hogy mennyire képes a SAT (egységes képességvizsgáló felvételi vizsga az Egyesült Államok felsőoktatásában – a fordító megjegyzése) és más hasonló tesztek előre jelezni a sikeres tudományos és szakmai karriert. 1951-ben egy felvételiző a bostoni egyetem vallástudományi karán átlagos eredményt ért el a GRE- (Graduate Record Examination, egységes felvételi teszt mesterkurzusokra – a fordító megjegyzése) teszten. Martin Luther King Jr., aki később az Egyesült Államok történetének egyik legnagyobb hatású szónoka lett, a szóbeli készségek szekciójában átlag alatti teljesítményt nyújtott.⁶ Szerencsére így is felvették.

Néhány kutatás azt igazolja, hogy a fekete és a spanyol ajkú diákok egészében rosszabb eredményt érnek el a fehér diákoknál az egységes teszteken, még a társadalmi különbségek figyelembevétele után is. Ám bármi is legyen a teszteken elért eredmények közötti különbségek oka, a sikeres egyetemi teljesítmény előrejelzésére szolgáló egységes felvételi tesztek korrigálni kell, figyelembe véve a diákok családi, társadalmi és iskolázottsági háttérét. Egy SAT-eredmény, amelyet Dél-Bronx valamelyik állami iskoláját elvégző diák ér el, főbbet ér, mint egy ugyanolyan eredmény attól a diáktól, aki Felső-Kelet-Manhattan valamelyik elit iskoláját végezte. Ám attól még, hogy a teszteredmények értékelése során figyelembe kell venni a diákok faji, etnikai és gazdasági háttérének sajátosságait, a főiskoláknak és egyetemeknek továbbra is a legjobb teljesítményt ígérő fiatalokat kell felvenniük; pusztán csak arról van szó, hogyan lehet a legpontosabban mérni minden egyes felvételiző várható egyetemi teljesítményét.

A pozitív diszkriminációról szóló vita valójában a másik két megfontolásról szól – a jóvátételről és a sokszínűségről.

A múltbeli bűnök jóvátétele

Ez az érvelés a múltbeli bűnök jóvátételéről szól, és azt állítja, hogy a kisebbségekhez tartozó diákokat előnyben kell részesíteni, hogy jóvátegyük azokat a múltban elkövetett diszkriminációs aktusokat, amelyek méltánytalanul hátrányos helyzetbe hozták őket. Ez a gondolatmenet a felvételt lényegében a kedvezményezett számára történő juttatásként kezeli, és úgy igyekszik elosztani a kedvezményt, hogy az kompenzáljon múltbeli igazságtalanságokért és azoknak a mai napig tartó hatásaiért.

Am ez az álláspont erőteljes ellenérvekbe ütközik: a bírálók felhívják a figyelmet arra, hogy nem feltétlenül azok élvezik a kedvezményeket, akik az igazságtalanságokat elszenvedték, és azok, akik ezt megfizetik, nem okvetlenül felelősek azokért a bűnökért, amelyeket a döntéshozók a pozitív diszkrimináció révén jóvátenni szándékoznak. A pozitív diszkrimináció számos kedvezményezettje olyan középosztálybeli kisebbségekhez tartozó fiatal, aki nem szenvedte el azokat a hátrányokat, amelyek a belvárosokban élő fiatal afroamerikaiakat és spanyol ajkúakat érik. Miért kellene egy Houston kertvárosában lakó afroamerikai diáknak előnyt élveznie Cheryl Hopwooddal szemben, aki talán keményebb gazdasági kihívások közepette nevelkedett?

Ha a cél a hátrányos helyzetűek támogatása, érvelnek a bírálók, a pozitív diszkriminációt a társadalmi osztály, és nem a faj alapján kell alkalmazni. És ha a faji alapú kedvezmények célja a rabszolgaság és szegregáció okozta történelmi sérelmek kompenzálása, miért lenne méltányos ezt olyasvalakitől kérni, mint Hopwood, akinek semmi szerepe nem volt ennek az igazságtalanságnak az elkövetésében?

Ahhoz, hogy állást foglalhassunk a pozitív diszkrimináció melletti érvelés – amely a jóvátételre hivatkozik – és a fenti ellenérv konfliktusában, meg kell vizsgálnunk a kollektív felelősség nehéz problematikáját: lehet-e morális értelemben a mi felelősségünk egy korábbi nemzedék bűneinek jóvátétele? E kérdés megválaszolásához tudnunk kell, hogyan keletkeznek a morális köteleességek. Vajon csak egyénenként vagyunk felelősek, vagy valamilyen közös felelősség terhel ben-

nünket mint egy azonos történelmi identitással rendelkező csoport tagjait? Mivel ezzel a kérdéssel a könyv további részében foglalkozni fogunk, most tegyük félre egy pillanatra, és beszéljünk a sokszínűsége vonatkozó érvel.

A sokszínűség előmozdítása

A pozitív diszkrimináció fenntartása melletti, a sokszínűsége hivatkozó érvelés nem alapoz a kollektív felelősség ellentmondásos koncepciójára. Arra sem, hogy a kisebbséghez tartozó diák, aki a felvétel során előnyt élvez, személyesen szenvedett volna el diszkriminációt vagy valamilyen más hátrányt. Ez a felfogás a felvételt nem annyira a kedvezményezettnek nyújtott előnynek tekinti, mint inkább eszköznek egy társadalmilag fontos cél elérése érdekében.

A sokszínűséggel kapcsolatos megfontolás a közjó nevében történő érvelés; magának az iskolának és a társadalomnak az érdekéről van ebben az esetben szó. Először is kívánatos, hogy a diákközösség faji értelemben sokszínű legyen, mert így az egyes diákok többet tanulhatnak egymástól, mintha ugyanolyan háttérrel rendelkeznek. Egy diákközösség, amely az ország egy adott részéből származik, szükségképpen szűkebb intellektuális és kulturális kitekintéssel rendelkezik. Ugyanez igaz a faji, etnikai és társadalmi osztály tekintetében homogén diákközösségre. Másfelől a sokszínűség melletti álláspont úgy véli: azzal, hogy a hátrányos helyzetű kisebbségek számára lehetőség nyílik vezető pozíciók megszerzésére fontos közéleti területeken és szakmai szervezetekben, elősegíti az egyetem társadalmi missziójának és így a közjónak a teljesülését.

A sokszínűsége hivatkozó érvelés az egyik leggyakoribb, amely az egyetemek és a főiskolák részéről elhangzik. Hopwood vádjával szembeesülve a texasi egyetem jogi karának dékánja éppen a közéleti feladatokra hivatkozott, amelyet a kar által alkalmazott pozitív diszkrimináció szolgálni volt hivatott. A jogi kar missziója részben az volt, hogy segítse elő a Texas állambeli jogi szakma sokszínűségének növekedését, és tegye lehetővé az afroamerikaiak és a spanyol

ad b) ajkúak számára, hogy vezető pozíciókhoz jussanak mind az állami, mind az igazságszolgáltatási területen. Ebben a tekintetben a jogi kar által alkalmazott pozitív diszkrimináció sikeres volt. „A kisebbségekhez tartozó végzőseink választott tisztségviselők lesznek, és jó nevű jogi irodákban dolgoznak Texas állam törvényhozásának és a szövetségi igazságszolgáltatásnak tagjaiként. Az a tény, hogy az állam fontos hivatalaiban kisebbségekhez tartozó embereket foglalkoztatnak, jelentős mértékben a mi karunknak köszönhető.”⁷

Amikor az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a Bakke-esetet tárgyalta, a Harvard Egyetem beavatkozóként kérte egy feljegyzés csatolását a perirathoz, amelyben oktatási megfontolásokra hivatkozva vette védelmébe a pozitív diszkriminációt.⁸ Ebben rámutattak arra, hogy az osztályzatok és a tesztek révén elért pontszámok soha nem voltak a felvétel egyedüli kritériumai: „Ha a tudományos kiválóság lenne az egyetlen vagy akárcsak domináns célunk, a Harvard Egyetem sokat vesztené vitalitásából és intellektuális kiválóságából. (...) A diákoknak nyújtott oktatás minősége romlana. Korábban a sokszínűség azt jelentette, hogy kaliforniai, New York-i és Massachusetts állambeli diákokat, városlakókat és falusiakat vettünk fel, hegedűsöket, festőket, futballistákat, biológusokat, történészeket, klasszika-filológusokat, jövőbeni tőzsdei alkuszokat, tudósokat és politikusokat képeztünk.” Most az egyetem a faji és etnikai sokszínűség is fontosnak tartja.

„Egy falusi fiú Idaho államból valami olyannal jöhet a Harvardra, amivel egy bostoni talán nem. Hasonlóképpen egy fekete diák általában valami olyasmit hoz magával, amire egy fehér diák nem képes. A Harvard Egyetem diákjai összességének tanulási teljesítménye részben a diákok által hozott társadalmi háttér és kilátások sokszínűségén múlik.”⁹

A sokszínűsége hivatkozó érvelés bírálói két ellenvetéssel élnek; az egyik gyakorlati, a másik elvi természetű. A gyakorlati ellenvetés megkérdőjelezi a pozitív diszkriminációs politikák hatékonyságát. Eszerint a faji alapú preferenciák biztosítása nem járul hozzá egy sokszínűbb társadalom létrejöttéhez, és nem csökkenti az előítéleteket

és az egyenlőtlenséget. Ugyanakkor viszont csökkenti a kisebbséghez tartozó diákok önbecsülését, erősíti a faji hovatartozás számon tartását mind a két oldalon, és növeli a fajok közötti feszültségeket és a neheztelést a fehér csoportok körében, amelyek tagjai úgy érzik, ők is rászorulnak az ilyen kedvezményekre. A gyakorlati okokra hivatkozó érvelés nem állítja, hogy a pozitív diszkrimináció igazságtalan; inkább azt hangsúlyozza, hogy valószínűleg nem éri el a célját, és több kárt okoz, mint hasznot.

Sértenek-e jogokat a faji alapú kedvezmények?

Az elvi alapú ellenvetés szerint azonban – függetlenül attól, hogy mennyire nemes cél a sokszínű iskolai osztály vagy egy kevésbé egyenlőtlen társadalom létrehozása, és hogy mennyire sikeresen segíti ezt elő a pozitív diszkrimináción alapuló politika – a faji vagy etnikai szempont figyelembevétele a felvételik során méltánytalan. Az indoklás: sérti olyan jelentkezők jogait, mint Cheryl Hopwood, aki önhibáján kívül versenyhátrányba kerül.

Egy haszonelvű nézeteket valló ember számára ez az ellenvetés nem túlságosan meggyőző. A pozitív diszkrimináció melletti érvelés egyszerűen mérlegeli az ilyen politika alkalmazásának eredményeként keletkező oktatási és társadalmi előnyöket az olyan csalódással szemben, amelyet Hopwood és más, az egyetemekről kiszoruló jelentkezők éreznek. Ám számosan a pozitív diszkriminációt szorgalmazók közül nem vallanak haszonelvű nézeteket; sokkal inkább liberálisok, akik Kant vagy Rawls nézeteivel értenek egyet, és azt gondolják, hogy a még oly kíváncsú célok sem írhatják felül az egyéni szabadságjogokat. Az ő szemszögükből, ha a faji vagy etnikai tényező figyelembevétele a felvételik során sérti Hopwood és a hozzá hasonlók jogait, akkor az ilyen eljárás méltánytalan.

Ronald Dworkin, az egyéni szabadságjogok híveként ismert jogfilozófus ezzel az ellenvetéssel foglalkozva azzal érvel, hogy a faj figyelembevétele a pozitív diszkriminációs politikákban senkinek a jogait nem sérti.¹⁰ „Milyen jogot tagadtak meg Hopwoodtól?” – teszi fel

a kérdést. Lehet, hogy Hopwood úgy véli, az embereknek joguk van ahhoz, hogy ne mérjék őket olyan mércék alapján, amelyekre nincs ráhatásuk, ilyen például a faji hovatartozás. Ám az egyetemi felvételik során hagyományosan alkalmazott legtöbb kritériumra nincs közvetlen ráhatásunk. Nem az én hibám, hogy Massachusetts államból jövök, nem pedig Idahóból, vagy hogy rossz futballjátékos vagyok, netán botfülem van. Az sem az én hibám, hogy rosszul teljesíték a SAT-teszteken.

Talán a jog, ami itt szóba kerül, ez: jogunk van arra, hogy kizárólag az iskolai tudásunk alapján értékeljenek bennünket, és ne legyen szempont, mennyire jó futballisták vagyunk, vagy hogy Idahóból jövünk-e, netán szoktunk-e önkéntes munkát végezni népkonyhákban. E nézetek szerint ha az osztályzataink, a teszteredményeink és más, a tudásunkra vonatkozó felmérés szerint a jelentkezők élmezőnyében végzünk, akkor megérdemeljük, hogy felvegyenek. Más szavakkal: megérdemlem, hogy kizárólag iskolai tudásom alapján vegyenek fel.

Ám ahogy Dworkin erre rámutat, ilyen jog nem létezik. Vannak ugyan egyetemek, amelyek kizárólag iskolai ismeretek alapján döntenek a felvételtől, a legtöbb azonban nem. Az egyetemek missziójukat különbözőképpen határozzák meg. Dworkin szerint egyetlen diáknak sincs joga arra, hogy azt követelje, az egyetem missziójában és felvételi politikájában egy bizonyos képességet értékeljen az összes többi felett – mindegy hogy iskolai tudásról, atlétikai képességekről vagy bármi másról van szó. Ha az egyetem meghatározta a misszióját és a felvételi kritériumait, a diák joggal várhatja el, hogy felvegyék, ha más jelölteknél jobb eredményt ér el e kritériumok szerint. Azok, akik a jelöltek között az élen végeznek – figyelembe véve várható tanulmányi eredményüket, az etnikai vagy földrajzi sokszínűséget, az atlétikai ügyességet, a közösségi munkát és így tovább – felvételt nyernek, nem is lenne méltányos kizárni őket. Ám senkinek nincs joga arra, hogy azt követelje, valamelyik általa kiválasztott kritériumcsoport alapján kerüljön értékelésre.¹¹

És itt van az az alapvető, ám erőteljesen vitatott érv a sokszínűség mellett, a pozitív diszkriminációt alátámasztandó: a felvétel nem

kitüntetés, amellyel valamely kiemelkedő érdemet vagy erényt kell jutalmazni. A legjobb eredményt elérő vagy a diszkriminált kisebbségből érkező diák erkölcsi értelemben nem érdemli meg a felvételt. E diákok felvétele akkor indokolt, ha összhangban van azzal a társadalmi céllal, amelyet az egyetem igyekszik szolgálni, és nincs szó arról, hogy a jelentkezőt valamilyen mindentől függetlenül meghatározott érdemeért vagy erényéért jutalmaznák. Dworkin szerint tehát az igazságos felvételi nem az érdem vagy erény megjutalmazásáról szól; csak akkor tudhatjuk, hogy mi számít igazságos elosztásnak az első évfolyamon, ha az egyetem korábban meghatározott missziójával hasonlítjuk össze. A misszió határozza meg a figyelembe veendő érdemeket, és nem fordítva. Dworkin igazságosságdefiníciója az egyetemi felvételik témakörében Rawls definícióját követi az igazságos jövedelemelosztás tekintetében, amely szerint az elosztás nem erkölcsi érdem dolga.

Faji alapú szegregáció és a zsidóellenes kvóták

Vajon az előzőek azt jelentik, hogy az egyetemek és főiskolák szabadon határozhatják meg missziójukat, és hogy bármilyen felvételi politika, amely az így definiált misszióval összhangban van, egyszersmind méltányos is? Ha ez így van, mi a helyzet az amerikai Dél faji alapon szegregált egyetemeivel a nem is olyan távoli múltban? Történetesen a texasi egyetem jogi kara korábban egy, a Legfelsőbb Bíróságra beadott, az alkotmányra hivatkozó panasz körüli vita kellős közepén találta magát. 1946-ban, amikor az iskola szegregálttá vált, megtagadta Heman Marion Sweatt felvételét, azon az alapon, hogy a kar nem vesz fel fekete bőrű hallgatót. Sweatt megtámadta ezt a döntést, amely a történelmi jelentőségű Sweatt kontra Painter (1950) néven vált ismertté, és legfelsőbb bírósági döntéshez vezetett, amely csapást mért a felsőoktatás terén meglévő szegregációra.

Ám ha a felvételi politika méltányos voltának egyetlen próbája, hogy összhangban van-e az iskola missziójával, mi volt a baj a jogi kar által abban az időben előterjesztett védekezéssel? Az iskola missziója

and (2)

pls

az volt, hogy jogászokat képezzen a Texas államban működő jogi irodák számára. Mivel ezek a cégek nem alkalmaztak fekete bőrűeket, a jogi kar nem teljesíthette a misszióját, ha ilyen diákokat vett volna fel – végül is ez volt az iskola érvelésének a lényege.

Felvethető, hogy a texasi egyetem jogi karát mint közintézményt több dolog korlátozza missziójának meghatározása során, mint a magánegyetemeket. Természetesen igaz, hogy a felsőoktatás területén alkalmazott pozitív diszkriminációval kapcsolatos legismertebb panaszok állami egyetemeket érintettek, amilyen például a Davis városi University of California (a Bakke-eset), a texasi egyetem (Hopwood), illetve a michigani egyetem (Grutter). Ám mivel a mi célunk annak megállapítása, vajon igazságos-e vagy sem a faji tényezőt felhasználni, nem pedig az, hogy jogszerű-e, ezért az állami és magánegyetemek közötti különbségtétel érdektelen.

A magánkézben lévő szervezetek éppúgy, mint az államiak, bírálhatók, ha cselekedeteik igazságtalanok. Emlékezzünk vissza a gyorséttermekben folytatott ülősztrájkokra, amelyek résztvevői a szegregált amerikai Délen a faji megkülönböztetés ellen tiltakoztak. Az éttermek magánkézben voltak, a faji megkülönböztetés, amelyet gyakoroltak, ettől függetlenül igazságtalan volt (az 1964-es polgárjogi törvény az ilyen megkülönböztetést törvénytelennek nyilvánította).

Vagy nézzük a zsidó kvótákat, amelyeket néhány Ivy League (elit egyetemek csoportos elnevezése az Egyesült Államokban – *a fordító megjegyzése*) formálisan vagy informálisan alkalmazott az 1920–30-as években. Vajon ezek az intézkedések erkölcsi értelemben védhetőbbek voltak attól, hogy az érintett egyetemek magán-, nem pedig állami kézben voltak? 1922-ben A. Lawrence Lowell, a Harvard elnöke 12%-os kvótát javasolt a zsidó származású felvételizők számára az antiszemitizmus csökkentése érdekében. „A diákok közt erősödik az antiszemitizmus – mondta –, mégpedig egyenes arányban a zsidó diákok számának növekedésével.”¹² 1930-ban a Dartmouth felvételiért felelős tisztviselője válaszolt egy diák levelére, aki panaszkodott a zsidó diákok növekvő számára az egyetemen: „Örülök megjegyzéseinek a zsidó problémát illetően. Ha az 1938-ban induló osztályban

az arányuk 5 vagy 6% fölé emelkedik, elmondhatatlanul szomorú leszek.” 1945-ben a Dartmouth elnöke az iskola missziójára hivatkozva vette védelmébe a zsidó származású diákok felvételének korlátozását: „A Dartmouth keresztény főiskola, amelyet diákjai kereszténységének erősítésére hoztak létre.”¹³

Lehetséges-e elítélni a faji alapú kizárást és a zsidókat érintő korlátozást, ha – ahogy a pozitív diszkriminációnak a sokszínűsége hivatkozói hívei feltételezik – az egyetemek bármilyen felvételi politikát működtethetnek, amely elősegíti missziójuk megvalósítását? Van-e elvi különbség a faji tényező felhasználása között, ha az a szegregáló Délen történik, és emberek kizárására irányul, vagy ha egy pozitív diszkriminációs politika megvalósításaként emberek felvételére vonatkozik? A leginkább nyilvánvaló válasz, hogy a Texas állambeli jogi kar abban az időben, amikor szegregációt alkalmazott, a fajt a kisebbség megtestesülésének tekintette, míg manapság a faji alapú preferenciák senkit nem sértenek meg, senkit nem bélyegeznek meg. Hopwood méltánytalannak tartotta, hogy nem vették fel, de nem hivatkozhatott arra, hogy ez a döntés gyűlöletet vagy megvetést fejezett ki.

Ez Dworkin válasza is. A szegregációs időkben alkalmazott kizárás „azon megvetésre méltó elgondoláson alapult, amely szerint az egyik faj a dolog lényegét tekintve értékesebb, mint a másik, míg a pozitív diszkriminációnak nincs ilyen előítéletes felhangja”. Az ilyen intézkedés egyszerűen csak abból indul ki, hogy figyelembe véve annak fontosságát, hogy a kulcsszakmákban erősödjön a sokszínűség, feketének vagy spanyol ajkúnak lenni „társadalmi értelemben hasznos”.¹⁴ A Hopwoodhoz hasonlóan elutasított felvételizők talán nem találják ez a distinkciót kielégítőnek, bár kétségtelenül van bizonyos morális ereje. A jogi kar nem állítja, hogy Hopwood kevésbé alkalmas, vagy hogy a kisebbséghez tartozó diákok, akik helyette kerültek be, jobban megérdemlik a felvételt. Mindössze annyit mond, hogy a faji és etnikai sokszínűség az osztályban és a bíróságon elősegíti a jogi kar oktatási céljainak megvalósítását. És nem számítva azt az esetet, ha a célok megvalósítása közben valakinek sérülnek a jogai,

a veszteseknek, a csalódott felvételizőknek nincs okuk azt állítani, hogy méltánytalanul bántak velük.

Pozitív diszkrimináció a fehérek érdekében?

Íme, egy próba, amellyel a sokszínűségre hivatkozó érv tesztelhető: lehet-e néha indokolt a pozitív diszkrimináció a fehérek érdekében? Vegyük Starrett City esetét. Ez egy lakónegyed New York Brooklyn városrészében, húszezer lakossal, amelyben jelenleg az Egyesült Államok legnagyobb szövetségi szinten támogatott lakásprojektuma zajlik középosztálybeli lakosok számára. A projektum az 1970-es évek közepén indult, azzal a céllal, hogy egy faji szempontból kiegyensúlyozott közösség jöjjön létre. Ezt a célt úgy érte el, hogy korlátozta a közösség etnikai és faji összetételét azáltal, hogy az afroamerikai és spanyol ajkú lakosság arányát 40% körül tartja. Röviden, kvótarendszert működtet. A kvóták nem előítélet vagy lenézés termékei, hanem bizonyos faji „egyensúlyi pontok” alapján kerültek kialakításra, amelyek városrendészeti adatokból ismert tapasztalati számok. A projektum igazgatói el akarták kerülni, hogy elérjék az ilyen „egyensúlyi pontokat”, amelyek más városrészekben már elindították a fehér lakosság kiköltözését a környékről, és aláásták az integrációt. A faji és etnikai egyensúly fenntartásától a projektum vezetői azt remélik, hogy kialakul és fennmarad egy stabil, faji értelemben sokszínű közösség.¹⁵

És valóban, a projektum sikeresen működött. A környék nagyon népszerűvé vált, sok család akart beköltözni, és így Starrett City kénytelen volt várólistát működtetni. Részben a kvótarendszernek köszönhetően, amely kevesebb lakást juttatott az afroamerikaiaknak, mint a fehéreknek, a fekete családoknak többet kellett várniuk, mint a fehéreknek. 1980 közepére egy fehér család 3-4 hónapot várt egy lakásra, míg egy fekete család akár két évet is.

Íme egy kvótarendszer, amely a fehér jelentkezőket kedvezményezte – nem faji előítélet alapján, hanem azért, hogy fenntarthatósanak egy integrált közösséget. Néhány fekete bőrű pályázó tisztes-

ségtelennek találta ezt a faji alapú szabályozást, és pert indított ellene, diszkriminációra hivatkozva. Az NAACP (National Association for the Advancement of Colored People, polgárjogi szervezet az Egyesült Államokban – *a fordító megjegyzése*), amely más esetekben is támogatja a pozitív diszkriminációt, vállalta a perindítók képviselőt. Végül a per megállapodással zárult, amely lehetővé tette, hogy Starrett City fenntarthassa a kvótarendszert, ám a döntés az államot arra kötelezte, hogy javítsa a kisebbségek részvételének lehetőségeit más, államilag támogatott lakásépítési projektumokban.

Vajon méltánytalan volt-e a Starrett City politikája, amelynek keretében a faji tényezőt figyelembe vették a lakások elosztása során? Nem, legalábbis ha valaki elfogadja a sokszínűség mint szempont figyelembevételét a pozitív diszkriminációs programokban. A faji és etnikai sokszínűség másként jelenik meg a lakásépítési projektumokban és a főiskolai osztálytermekben, és a javak, amelyekről szó van, korántsem azonosak. Ám a méltányosság szempontjából a két eset azonos elbírálás alá esik. Ha a sokszínűség a közjót szolgálja, és senkit nem diszkriminálnak a gyűlölettel és megvetéssel mint hátsó gondolattal, a faji alapú preferencia senkinek nem sérti a jogait. Miért nem? Azért, mert – Rawls gondolatmenetét követve az erkölcsi érdemről – pusztán érdemei alapján senki nem érdemli meg, hogy lakást kapjon, vagy felvegyék az egyetemre. A lényeg, hogy az érdemet csak akkor lehet megállapítani, ha a lakáshivatal vagy az egyetemi hatóság ezt megelőzően meghatározta a misszióját.

Lehet-e az igazságosságot elválasztani az erkölcsi érdemtől?

Az erkölcsi érdem figyelmen kívül hagyása az igazságos elosztás elveinek meghatározásakor morális értelemben vonzó, ám okot ad a fejfájásra. Vonzó, mert cáfolja azt az arrogáns feltételezést, amely annyira ismerős a meritokráciára épülő társadalmakban, miszerint a siker az erény megkoronázása, és hogy a gazdagok azért gazdagok, mert jobban megérdemlik, mint a szegények. Rawls arra emlékeztet bennünket, hogy „a társadalomban senki sem érdemel meg nagyobb

